środa, 11.01.2023

Historia i znaczenie Kalendarza liturgicznego

1. Kalendarz

Kalendarz to nic innego jak tablica albo książka zawierającą spis dni roku w chronologicznym porządku z podziałem na miesiące i tygodnie. Krótko mówiąc jest to system liczenia dni, miesięcy i w konsekwencji upływających lat.

Sam termin kalendarz pochodzi od słowa „calendarium", co łacinie (język starożytnych rzymian) oznacza rejestr, wykaz a także - co ciekawe - księgę długów. Trzeba jednak gwoli wyjaśnienia dodać, że słowo „calendarium" stanowi złożenie dwóch wyrazów: calendae (kalendae), który oznacza pierwszy dzień każdego miesiąca lub święto nowiu obchodzone u Żydów (połączone z ofiarami i ucztami), oraz rzeczownika utworzonego od czasownika calo, co tłumaczy się jako: zwoływać, wywoływać.

Wynikało to z faktu, że w starożytnym Rzymie najwyższy kapłan na początku każdego miesiąca na Kapitolu zwoływał obywateli i ogłaszał im długość miesiąca, przypadające święta oraz ważne wydarzenia. Stąd złożenie dwóch terminów: calo (wywołuję) wraz z calendae (czas zwołania) tworzy calendarium, czyli księgę zawierającą obwieszczenia.

W Polsce popularność kalendarzy pojawia się w XV w. i wiąże się z powstaniem Wydziału Astronomii na Akademii Krakowskiej. Pierwszy drukowany kalendarz w Polsce - „Calendarium anni currentis" - pochodzi z 1474 r. Jednak samo słowo „kalendarz" jako wyraz wszedł do języka polskiego dopiero w XVI w. W ciągu lat kalendarz książkowy stał się w Polsce najpopularniejszą książką zaraz po książeczce do nabożeństwa, żywotach świętych i Piśmie Świętym. Właściwie kalendarze w Polsce stawały się zbiorami różnych wiadomości, informacji z różnych dziedzin. Pewnym odpowiednikiem tamtego kalendarza jest dziś „Kalendarz rolników", który podobnie zawiera różne informacje potrzebne w rolnictwie i sadownictwie.

2. Rozwój kalendarza liturgicznego

W różnych religiach wyznawcy, chcąc zorganizować swoją działalność kultyczną, wypracowywali wykazy świąt stałych i ruchomych w ciągu roku. Podobnie też opracowano chrześcijański - katolicki kalendarz liturgiczny. W Ogólnych normach roku liturgicznego i kalendarza, które są pewnego rodzaju wprowadzeniem do Kalendarza Kościoła rzymskiego, napisano, że „Kalendarz ogólny jest ustanowiony na użytek całego obrządku rzymskiego, kalendarze własne dotyczą kościoła miejscowego lub wspólnoty zakonnej" (ONRLiK 48). Spróbujmy więc przyjrzeć się historii powstawania naszego, chrześcijańskiego kalendarza.

Powstawanie kalendarza liturgicznego ma ścisły związek z kształtowaniem się roku liturgicznego. Pierwsze kalendarze chrześcijańskie, zawierające wykazy męczenników wraz z datą i miejscem śmierci, pojawiły się już pod koniec II w. Związane to było w wielkim kultem tych, którzy oddawali życie za wiarę, zwłaszcza w czasie prześladowań w Cesarstwie Rzymskim w pierwszych wiekach chrześcijaństwa.

Dopiero w wieku XII w kalendarzach zaczęto wspominać także tych, którzy swoim życiem, wiarą i przykładem świadczyli o Bogu. W kalendarzu określano ich jako wyznawców, a ich wspomnienia w liturgii obchodzono, podobnie jak i męczenników w dniu śmierci. Wspomnienia te, męczenników i wyznawców, związane były z kalendarzem słonecznym i określano jako święta stałe - tzw. Sanctorale.

Równolegle istniał kalendarz księżycowy. Związany był on z datą celebrowania Wielkanocy oraz świąt i wydarzeń z nią związanych - tzw. święta ruchome związane z kalendarzem księżycowym oraz zależne od daty Wielkanocy - tzw. Temporale.

Taki kształt kalendarza został zatwierdzony przez Sobór Trydencki. W XVI w. ukazało się Martyrologium rzymskie. Od XVII w. wspomnienia świętych (Sanctorale) praktycznie przesłaniały obchody głównych tajemnic wiary. Taki stan rzeczy utrzymał się aż do początku XX wieku.

3. Reformy kalendarzy

W historii kościoła było kilka reform kalendarza. Główną jednak była reforma gregoriańska, która zamieniła istniejący kalendarz juliański (utworzony z polecenia Juliusza Cezara - ten kalendarz przez wieki był używany w całym znanym ówczesnym świecie) na nowy kalendarz słoneczny. Papież Grzegorz XII (1572-1585) - od którego wzięła się nazwa kalendarz gregoriański, wprowadzając reformę kalendarza w 1582 r., pragnął podkreślić centralne miejsce Wielkanocy w roku liturgicznym. Była to jedna z wielu przyczyn. Chodziło też o uporządkowanie i kalendarza religijnego, ale też i astronomicznego, gdyż coraz częściej dostrzegano problemy z ustalaniem i dat i roku.

Następna rewizja kalendarza liturgicznego, ale już bez zmian kalendarza świeckiego, nastąpiła po Soborze Watykańskim II, który zalecił, aby obchód misterium paschalnego i jego rozwinięcie w ciągu dni, tygodni i całego roku stanowił istotę kultu chrześcijańskiego (Paweł VI, Mysterii Paschalis, por. KL 102-111). Stąd też w szczególny sposób podkreślono niedzielę jako pierwotny dzień świąteczny (KL 106) oraz wyróżniono święta Pańskie.

Obecny kalendarz liturgiczny stawia więc na pierwszym miejscu obchody związane z tajemnicami zbawienia przed wspomnieniami świętych. Tajemnice zbawienia, które celebrujemy w ciągu roku liturgicznego, są uporządkowane w następujący sposób: celebracje związane z uroczystością paschalną (Wielki Post, Triduum Paschalne, w którego centrum jest uroczystość Zmartwychwstania Pańskiego, okres Wielkanocy), celebracje związane z okresem objawienia Pańskiego (Adwent, okres Narodzenia Pańskiego, Objawienie Pańskie) i wreszcie zwykły w ciągu roku.

Wspomnienia świętych (Sanctorale) uporządkowano z godnie z wielowiekową tradycją tak, by obchodzić je przede wszystkim w dzień rocznicy śmierci, czyli dnia narodzin dla nieba. Jeśli natomiast z różnych przyczyn ten system nie może zadziałać, wybiera się inny dzień związany z życiem danego świętego (rocznica święceń kapłańskich, beatyfikacji lub kanonizacji, rozpoczęcia pontyfikatu itp.). Poza tym „rozdzielono" świętych. Do kalendarza obowiązującego w całym Kościele rzymskim wybiera się świętych, których życie i śmierć miały znaczenie dla całego Kościoła. Natomiast innych włącza się do kultu w ich kręgu kulturowym: kraju, regionie geograficznym, na którym działali, diecezji czy zakonie. Ogólny kalendarz liturgiczny odzwierciedla też powszechność Kościoła. Stąd też obchodzi się wspomnienia wielu świętych, którzy są reprezentantami różnych krajów, stanów życia i epok historycznych.

4. Tabela pierwszeństwa dni liturgicznych według Ogólnych norm roku liturgicznego i kalendarza

Tabela pierwszeństwa dni liturgicznych stanowi niezbędnik kalendarza Liturgicznego. Pomaga poznać, które wydarzenia zamieszczone w kalendarzu są ważniejsze, a które stanowią dzień powszedni. Pokazuje też jak przeżywać wydarzenia w Roku liturgicznym.

I

1. Paschalne Triduum Męki i Zmartwychwstania Pańskiego.

2. Narodzenie Pańskie, Objawienie, Wniebowstąpienie i Zesłanie Ducha Świętego.
Niedziele Adwentu, Wielkiego Postu, okresu Wielkanocnego, Środa Popielcowa.
Dni Wielkiego Tygodnia od poniedziałku do czwartku włącznie.
Dni w oktawie Wielkanocy.

4. Uroczystości Pańskie, Najświętszej Maryi Panny oraz świętych umieszczone w kalendarzu ogólnym.
Wspomnienie Wszystkich Wiernych Zmarłych.

4. Uroczystości własne, a mianowicie:
a) Uroczystość głównego patrona miejscowości lub miasta.
b) Uroczystość poświęcenia kościoła własnego i rocznia poświęcenia.
c) Uroczystość tytułu kościoła własnego.
d) Uroczystość tytułu lub założyciela, albo głównego patrona zakonu lub zgromadzenia.

II

5. Święta Pańskie umieszczone w kalendarzu ogólnym.

6. Niedziele okresu Narodzenia Pańskiego i okresu zwykłego.

7. Święta Najświętszej Maryi Panny i świętych umieszczone w kalendarzu ogólnym.

8. Święta własne, a mianowicie:
a) Święto głównego patrona diecezji.
b) Święto rocznicy poświęcenia własnego kościoła katedralnego.
c) Święto głównego patrona regionu, prowincji, narodu lub większego terytorium.
d) Święto tytułu, założyciela lub głównego patrona zakonu albo zgromadzenia i prowincji zakonnej, z zachowaniem przepisów zawartych w nr 4.
e) Inne święta własne jakiegoś kościoła.
f) Inne święta wpisane do kalendarza diecezji, zakonu lub zgromadzenia

9. Dni okresu Adwentu od 17 do 24 grudnia włącznie.
Dni w oktawie Narodzenia Pańskiego.
Dni powszednie okresu Wielkiego Postu.

III

10. Wspomnienia obowiązkowe podane w kalendarzu ogólnym.

11. Wspomnienia obowiązkowe własne, a mianowicie:

a) Wspomnienie patrona miejsca, diecezji, regionu i prowincji, narodu, większego terytorium oraz patrona zakonu lub zgromadzenia i prowincji zakonnej.

b) Inne wspomnienia obowiązkowe własne danego kościoła.

c) Inne wspomnienia obowiązkowe wpisane w kalendarzu danej diecezji, zakonu lub zgromadzenia.

12. Wspomnienia dowolne. Można je obchodzić nawet w dni wymienione w nr 9, z zachowaniem jednak odnośnych przepisów podanych w Ogólnym wprowadzeniu do mszału i do Liturgii Godzin.

W podobny sposób jak wspomnienia dowolne można obchodzić wspomnienia obowiązkowe zachodzące przypadkowo w dni powszednie Wielkiego Postu.

13. Dni powszednie Adwentu do 16 grudnia włącznie.

Dni okresu Narodzenia Pańskiego od dnia 2 stycznia do soboty po Objawieniu Pańskim.

Dni powszednie okresu Wielkanocnego od poniedziałku po oktawie Wielkanocy do soboty przed Zesłaniem Ducha Świętego włącznie.

Dni powszednie okresu zwykłego.

Jeżeli kilka obchodów liturgicznych zbiega się w tym samym dniu, pierwszeństwo ma ten, który zajmuje wyższe miejsce w Tabeli pierwszeństwa dni liturgicznych.

Uroczystość przypadającą na dzień liturgiczny mający pierwszeństwo przenosi się na najbliższy dzień wolny od obchodów wymienionych w nr 1-8 Tabeli pierwszeństwa dni liturgicznych. Należy zachować przepisy zawarte w nr 5 Ogólnych norm roku liturgicznego. Obchody niższego stopnia w tym roku opuszcza się. Jeżeli w tym samym dniu zbiegają się II Nieszpory dnia bieżącego oraz I Nieszpory dnia następnego, to pierwszeństwo mają Nieszpory tego obchodu liturgicznego, który w Tabeli pierwszeństwa dni liturgicznych zajmuje wyższe miejsce. Gdy obydwa obchody są równe stopniem, pierwszeństwo mają Nieszpory dnia bieżącego.

5. Kształtowanie się roku liturgicznego

Jeszcze na koniec, takie małe podsumowanie historii pierwszych wieków. Widać, jak stopniowo rozwijało się i zmieniało patrzenie na świętowanie i przezywanie różnych wydarzeń z życia Pana Jezusa i świętych.

- I w. - pierwsze pokolenie chrześcijan świętowało niedzielę, wspominając w tym dniu tygodnia zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa ; stąd też niedziela nazywana była dniem Pana: gr. Kyriake hemera, łac. dies dominica, a także „małą Wielkanocą";
- II w. - zaczęto obchodzić Wielkanoc (Paschę) jako coroczne wspomnienie zmartwychwstania; jest to zatem najstarsza uroczystość roku liturgicznego;
- III w. - początki kultu świętych (najpierw kult ten dotyczył męczenników, dopiero potem objęto nim innych wyznawców);
- IV w. - chrześcijanie zaczęli obchodzić Boże Narodzenie. W związku z tym kształtuje się także okres Adwentu jako okres przygotowań do uroczystości narodzenia Chrystusa. Formuje się również okres Wielkiego Postu, początkowo związany ściśle z przygotowywaniem katechumenów do przyjęcia chrztu;
- V w. - można wyróżnić już Triduum Paschalne;

- III w. - świętowanie oktawy świąt Bożego Narodzenia;
- IX w. - od tego wieku rok liturgiczny rozpoczyna się I Niedzielą Adwentu;

Rok liturgiczny kształtuje się do dziś - każda epoka wnosi do roku kościelnego nowe święta i nowych świętych. Każda kanonizacja i beatyfikacja dodaje do kalendarza nową postać. Także dodawane są nowe święta. W XXI w. dodano np. Święto Bożego Miłosierdzia. Zdarza się też, że Kościół rezygnuje również z niektórych wspomnień. Stąd rok liturgiczny należy traktować jako coś zmiennego, w którego centrum pozostaje niezmienne Chrystus. Poza tym, należy jeszcze dodać, że oprócz kalendarza dla całego kościoła, istnieją kalendarze liturgiczne odnoszące się do kościołów partykularnych: kraju, diecezji czy wspólnot zakonnych uwzględniające lokalne święta, wspomnienia czy też wydarzenia.